

Les carlinades: de la història tràgica a la festa popular

Albert Rumbo Soler

A tall d'introducció

Sens cap mena de dubte, les Guerres Carlines, com qualsevol conflicte bèl·lic que afecta un determinat territori, oïmés si aquest és de caràcter civil, representaren un sotrac importantíssim per la societat catalana del segle XIX. Tant és així que podem afirmar que no hi hagué generació durant la centúria que no patís els estralls d'aquestes confrontacions, tant per la seva difusió territorial com per la seva extensió cronològica; amb tres grans guerres repartides al llarg del segle (1833-1840, 1846-1849 i 1872-1876) i nombrosos esdeveniments complementaris, més o menys puntuals i esporàdics, situats tant enmig dels conflictes bèl·lics com en períodes previs i posteriors, des de la Guerra Realista (1822-1823) fins a l'Alçament de Badalona (1900), passant per la Guerra dels Malcontents (1827), el Desembarcament de Sant Carles de la Ràpita (1860) o l'alçament de 1869 com a reacció a la Revolució liberal, *La Gloriosa*, de l'any anterior.

A banda d'aquesta afectació de caràcter general, cal remarcar un element característic d'aquestes

confrontacions que, a la pràctica, esdevingueren guerres de guerrilles, i són els episodis d'extrema crueltat que registraren. Hom pot adduir, i és cert, que qualsevol conflicte bèl·lic inclou passatges caracteritzats per la barbàrie i la inhumanitat extrema, i és cert, però no ho és menys el fet que, si hem de fer cas a les cròniques i a la documentació conservada, les Guerres Carlines suposaren un atroç exemple pel què a accions cruels respecta.

Les festes populars i les recreacions històriques de caràcter bèl·lic

Hem exposat els dos elements anteriors a la bestreta perquè no deixa de sorprendre que uns esdeveniments tan tràgics, que afectaren tan negativament la població civil i que contingueren unes dosis de sadisme i incivilitat extraordinàries,

Des de l'any 2004 el poble navarrès de Lácar, a la Vall de Yerri, recrea i commemora la victòria de les tropes carlistes del 3 de febrer de 1875.

es, hagin pogut acabar esdevenint la base per tal de pensar, estructurar i materialitzar celebracions festives a partir de les recreacions històriques d'alguns fets locals més o menys magnífics.

El fet de crear festes populars i recreacions històriques amb un rerefons bèl·lic no és pas un fet que prengui com a base exclusiva les Carlinades, sinó que al llarg de la geografia catalana (i ens centrarem a casa nostra per no allargar-nos en excés, però po-

dríem extrapolar el fet arreu del món) trobem diversos exemples de celebracions festives bastides a partir d'esdeveniments concrets ocorreguts en períodes històrics distints. A tall d'exemple, enumerem només algunes de les festivitats que podem trobar al llarg de l'any, amb tipologies diferents i ordenades cronològicament a partir dels fets que representen o als quals fan referència.

Podríem començar amb la representació *Bandera de Catalu-*

nya: la fi del comtat d'Empúries (Bellcaire d'Empordà, el Baix Empordà), on es representa, entre altres passatges, l'assassinat de l'hereu del comte d'Empúries esdevingut al segle XIII. Podríem seguir pel *Setge de Miravet* (Miravet, la Ribera d'Ebre), que escenifica la fi de l'Ordre del Temple a la Corona d'Aragó després del setge dels anys 1307-1308. A continuació podríem fer parada a la *Festa Remença* dels municipis de la Vall del Llémena (el Gironès), que gira al voltant de les dues guerres remences del segle XV i on es representen els seus esdeveniments més singulars estructurats a l'entorn de la figura del llegendari cap dels remences Pere Joan Sala. Podríem continuar amb tot de celebracions emmarcades en la Guerra de Successió (1702-1714), des de *El Combat de Caldes* (Caldes d'Estrac, el Maresme), que escenifica uns fets ocorreguts en aquesta vila, fins a la *Festa dels Miquelets* (Olesa de Montserrat, el Baix Llobregat), que recorda els 158 soldats austriacistes morts en aquesta població; passant pel *Mata-degolla* (Sant Quintí de Mediona, l'Alt Penedès), que commemora l'entrada a mata-degolla de les tropes del duc de Pòpuli a la vila, matant tothom qui es van trobar per davant i cremant gairebé la totalitat de les 140 cases que la formaven. I encara, abans d'arribar a les representacions inspirades en les Guerres Carlines, podríem trobar les que prenen com a marc de

El desarme es una festa tradicional que té lloc cada 19 d'octubre a Oviedo que recorda, al crit de ¡Hay desarme!, com els liberals van prendre les armes als voluntaris carlistes després d'oferir-los-hi un bon àpat. Des de fa més de 100 anys Oviedo prepara més de 20.000 plats de cigrons amb bacallà i espinacs, cap i pota i arròs amb llet.

referència la Guerra del Francès, com poden ser la *Festa del Timbaler del Bruc* (El Bruc, l'Anoia) o *Heroica, la Festa d'Agustina d'Aragó* (Fullea, les Garrigues), dedicada a aquesta heroïna de la guerra del francès pel fet que els seus pares, Pere Joan Saragossa Labastida i Raimunda Domènec Gassull, eren originaris de Fullea i allí fou on es van casar el dia 8 d'agost de l'any 1772. També fou a Fullea on van néixer els set primers fills del matrimoni, però curiosament, Agustina, que fou la desena, no hi nasqué pas.¹

Les festes populars i les recreacions històriques inspirades en les Guerres Carlines

Les recreacions històriques basades en fets esdevinguts durant les Carlinades són diverses, no només a Catalunya, sinó també a la resta de l'Estat espanyol. En aquest article ens centrarem en quatre celebracions catalanes amb orígens diferents, tipologies distintes i resultats igualment diversos: la *Fira dels Matiners* d'Avinyó,

la *Batalla d'Alpens*, el *Foc de Castelló* de Castelló d'Empúries i la *Guerra de la Farina* entre carlins i liberals del Carnestoltes de Berga.

Encara que només sigui a tall de relació, cal comentar que a la resta de l'Estat espanyol hom pot trobar celebracions d'aquest tipus en diferents zones geogràfiques, des de la *Fiesta del Desarme* d'Oviedo (Astúries) a la *Cincomarzada* de Saragossa (Aragó), passant per l'*Assalt d'Alpont*² (València, el País Valencià), la *Batalla de Alegria-Dulantzi* (Àlaba, el País Basc), i la *Batalla de Láscar* o la recreació de l'entrada de Zumalacárregui a Lizarra (Navarra), per citar els exemples més coneguts.

Des de l'any 2012 Avinyó transforma la seva fira anual en una gran recreació històrica que rememora, amb el nom de *Fira dels Matiners*, el destacat combat que va tenir lloc a Avinyó el 16 de novembre del 1848.

La Fira dels Matiners d'Avinyó (el Bages)

La *Fira dels Matiners* d'Avinyó se celebra en aquesta població bagenca cada mes de maig des de l'any 2012, amb recreacions històriques, danses populars, un mercat i gastronomia de l'època, la cursa dels Matiners, la representació de la telegrafia òptica... i altres activitats que res no tenen a veure amb el tema gastador de la celebració però que actualment hom pot trobar arreu com pot ser la trobada de col·leccionistes de plaques de cava.

Aquesta celebració commemora uns fets que s'esdevingueren a la població els dies 15 i 16 de novembre de l'any 1848, en el transcurs de la Segona Guerra Carlina (1846-1849), també coneguda com a Guerra dels Matiners, d'aquí el nom de la fira.

Aquells dies s'havien concentrat a Avinyó un gran nombre de forces carlines, que segons les cròniques superaven els 2.000 voluntaris i soldats, encapçalats per fins a nou caps de l'exèrcit, entre els quals destacaven Marcellí Gonfaus (a) *Marçal*, Bartomeu Posas, Josep Borges i, per sobre de tot, Ramon Cabrera (a) *Lo Tigre del Maestrat* i Rafael Tristany. El brigadier isabelí Joaquín Manzano, conegut d'aquesta trobada de capitosts carlins però ignorant del gran nombre d'efectius del seu exèrcit, va sortir del quarter de Manresa amb una columna de menys de 1.000 soldats. L'enfrontament fou molt desi-

qual, i els carlins, ben disposats sobre el terreny, van sorprendre als isabelins amb una emboscada. El resultat final fou la derrota de la columna isabelina, amb la detenció d'entre 250 i 700 soldats (segons les fonts), entre els quals el propi Manzano. Com a premi per la victòria, Carlos Luís de Borbón i Braganza, el pretendent carlí al tron, va nomenar Rafael Tristany comte d'Avinyó.

A banda dels fets d'armes, un element protagonista d'aquesta celebració que cal destacar és la Torre dels Soldats, una de les poques torres que encara queda dempeus de la desapareguda xarxa de telegrafia òptica de Catalunya que l'exèrcit liberal va construir durant la Segona Guerra Carlina. L'aïllament que patien els pobles en aquells temps, juntament amb el fet que els rebels carlins actuessin en grups poc nombrosos i amb molta mobilitat, dificultaven la tasca de l'exèrcit liberal. Aquesta xarxa de telègraf fou pensada per fer més efectiva la seva lluita gràcies a l'obtenció d'una informació més ràpida i eficaç sobre els moviments dels carlins. La Torre dels Soldats d'Avinyó comunicava amb els telègrafs de Sant Feliu Sasserra i Artés, en la línia que anava de Manresa a Vic passant pel Lluçanès.

La Batalla d'Alpens (Osona)

L'escenificació de la *Batalla d'Alpens* té lloc en aquest municipi osonenc el mes de maig d'ençà

del 2010. Emmarcada dins els actes de la Fira del Jovent, inclou algunes activitats relacionades amb el carlisme com poden ser exposicions i presentacions i el plat fort de la celebració és l'escenificació de la batalla. Val a dir que aquesta representació té els seus antecedents fa tres dècades, quan el grup dels Diables Rocadepena d'Alpens va començar a escenificar el duel entre el general carlí Francesc Savalls i el brigadier Josep Cabrinetty, en el Ball de Carlins.

Aquesta representació recorda uns esdeveniments ocorreguts a Alpens a cavall dels dies 9 i 10 de juliol de l'any 1873, durant la Tercera Guerra Carlina (1872-1876).

El dia 8 de juliol, l'infant Alfons Carles de Borbó i d'Àustria-Este i la seva esposa, Maria de las Neus de Braganza i de Borbó, coneguda popularment com a *Donya Blanca*, arriben a Alpens provinents de Sagàs. L'endemà hi arribà el general Francesc Savalls amb els seus homes. Les versions sobre què va passar realment són diverses i fins a cert punt contradictòries. Hi ha qui diu que el mateix dia van sortir en direcció Sant Quirze de Besora, però en saber que el brigadier Josep Cabrinetty era a Prats de Lluçanès i avançava en direcció a Alpens es repensaren i es quedaren per esperar-lo. Altres versions expliciten que quan Cabrinetty es dirigia cap a Alpens va poder veure que Savalls també hi feia cap per l'altra ban-

Alpens va ser l'escenari de la mort de Cabrinetty, per l'emboscada que li varen preparar en Savalls i el seu exèrcit. La Batalla d'Alpens agafa una rellevància destacada per aquest fet que succeí a Alpens el 9 de juliol de 1873. Per la fira Alpens es recrea la batalla i els carrers del poble estaran ambientats de l'època.

da, i sabedor que el primer que hi arribés tenia molt de guanyat en una hipotètica batalla, accelerà el pas per entrar al poble abans que els carlins, cosa que no va aconseguir. I no ho va aconseguir perquè, segons una tercera versió, tot i que Savalls encara no havia arribat a Alpens, al poble ja s'hi trobaven un bon nombre de tropes carlines preparant una emboscada al brigadier liberal i els seus homes. Alguns autors defensen aquesta teoria de l'emboscada pel fet que Cabrinetty va entrar a Alpens a l'avantguarda de la columna (la qual cosa li va valdre la mort ben aviat), segurament convençut que el poble era lliure de soldats enemics, i que difícilment un veterà com ell hagués caigut a la trampa de no anar-hi enganyat. I encara, una cinquena teoria apunta, partint del fet que fou mort d'un tret al clatell, segons algunes versions disparat de molt a prop, que en realitat no fou abatut pels carlins sinó per algun traïdor de les seves pròpies files.

Fos com fos, el cas és que Cabrinetty va entrar a Alpens mun-

tant el seu cavall i de seguida es va trobar enmig d'un mar de trets que li van segar la vida tan bon punt començar la batalla. Els carlins, apostats als pisos alts de les cases i al campanar de l'església (des d'on alguns diuen que va sortir la bala que va acabar amb el capítol liberal), obriren foc sense compassió. Aquest fet, juntament amb l'estratègia de tallar-los la retirada, va suposar una veritable massacre. La victòria carlina fou brillantíssima. Les fonts parlen de fins a 200 liberals morts, 70 ferits, 900 presoners, 1200 fusells Berdan i dos canons de muntanya requisats. Arran d'aquests fets, Francesc Savalls rebé el títol de marquès d'Alpens. Es veu que els carlins eren molt donats a lliurar títols nobiliaris als herois de les grans victòries!

El Foc de Castelló (Castelló d'Empúries, l'Alt Empordà)

El *Foc de Castelló* es representa a Castelló d'Empúries cada mes de novembre des de l'any 2006. Inclou conferències, exposicions i altres activitats relacionades amb aquesta batalla històrica; un espectacle pirotècnic de gran format a l'exterior de la catedral anomenat *La catedral en Flames* que pretén recrear l'estat en què va quedar el poble amb aquesta batalla; i, l'acte central de la festa, l'escenificació de la batalla històrica pels carrers del nucli antic.

Aquesta representació és una recreació festiva que rememora un dels episodis més negres de la història d'aquesta vila: la batalla sagnant que va enfrontar, la nit del 3 de novembre de l'any 1874, els carlins amb els liberals en el marc de la Tercera Guerra Carlina (1872-1876).

La batalla va enfrontar els carlins de Francesc Savalls i els liberals del brigadier Antonio Moya, que defensava la població. Les tropes de Savalls van atacar per sorpresa els liberals després de fingir una retirada i que el seu adversari caigués en el parany, la qual cosa va permetre la victòria dels carlins. Savalls fou felicitat pel pretendent Carles VII i féu entrar els seus soldats a Olot coronats de llorer. Arran d'aquests fets, la població fou incendiada

i va quedar arruïnada; les fonts parlen de la mort de molts veïns i de la destrucció de diverses cases, malgrat que la població no es va mostrar mai partidària de cap dels dos bàndols.

Actualment es conserva a Castelló d'Empúries la Torre Carlina, una de les quatre que protegien l'entrada de la vila, construïda pel regiment Toledo que estava destinat a la població amb l'objectiu de fortificar-la.

La Guerra de la Farina entre carlins i liberals del Carnestoltes de Berga (el Berguedà)

La *Guerra de la Farina* té lloc a la capital del Berguedà cada diumenge de Carnestoltes des de l'any 1988. És la única de les representacions referenciades en aquest article que no és la base d'una celebració amb tot d'actes

complementaris, sinó un acte més d'una altra celebració, en aquest cas el Carnestoltes berguedà.

També és l'única de les celebracions analitzades que no recrea un fet concret esdevingut en una població determinada, sinó que presenta un àmbit més ge-

Imatges de la Guerra de la Farina entre carlins i liberals del Carnestoltes de Berga.

nèric. En aquest sentit, malgrat que de vegades s'ha volgut relacionar aquest enfrontament amb els viscuts entre el 3 i el 5 de juliol de 1840 a Berga entre les tropes carlines de Ramon Cabrera i les liberals del general Baldomero Espartero que van finalitzar amb la victòria d'aquest darrer i la fugida de Berga dels carlins, el cert és que la voluntat originària de la celebració fou recordar diversos episodis de les Guerres Carlines que tanta transcendència varen tenir en aquesta comarca. En tot cas, val la pena fer l'apunt que, si la recreació històrica concreta fos aquesta que acabem de comentar, ens trobaríem davant de l'única en la qual guanyen els liberals, ja que en les tres analitzades anteriorment (*Fira dels Matiners* d'Avinyó, *Batalla d'Alpens* i *Foc de Castelló*) els que surten victoriosos dels esdeveniments històrics reproduïts són els carlins.

La idea de la *Guerra de la Farrina* entre carlins i liberals va sorgir d'un grup d'amics que havien refundat La Bauma dels Encantats, una entitat festiva i filantròpica de la Berga del segle XIX. Aquell grup d'amics va decidir donar un nou impuls al Carnestoltes de la ciutat incorporant-hi aquesta guerra festiva. La idea va néixer del coneixement d'altres batalles de broma que es feien en diferents indrets del país en època de Carnestoltes i es va voler adaptar-la al context berguedà, motiu pel qual van decidir vincular l'enfrontament festiu als conflictes entre carlins i liberals.

A mode d'epíleg

Fins aquí aquest breu resum de les celebracions festives i recreacions històriques que prenen esdeveniments de les Guerres Carlines del segle XIX com a base per a l'estructuració de la festa. Ens preguntàvem en iniciar l'article com podia ser que uns fets tan sagnants, cruels i inhumans poguessin acabar derivant en una celebració popular. L'explicació, segurament, és ben senzilla: l'inexorable pas del temps que tot ho esborra. A la pregunta: es pot fer festa d'un fet d'armes?, possible-

ment la resposta correcta és: si fa prou anys que s'ha esdevingut, sí. Molt probablement, a les generacions que van patir en primera persona els estralls dels esdeveniments bèl·lics ni se'ls hagués passat pel cap poder recrear uns fets tan tràgics, tan dramàtics. Els seus descendents, però, aquells per a qui aquests fets ja només són històries de l'avi o successos tan llunyans com la caiguda de Barcelona l'any 1714 o la Croada Albigesa del segle XIII, han pogut mirar la història en perspectiva, en tercera persona, i transformar els macabres incidents en una jornada de commemoració històrica, però lúdica i festiva al capdavant.

Creiem que bona mostra del què acabem d'exposar la tenim en el diferent tracte que té la Guerra Civil de 1936-1939. Fins fa quatre dies, ningú hagués tingut la gosadia de fer-ne cap mena de representació. Com es podia arribar a plantejar aquest

extrem si la gent ni tan sols en parlava per por? Els qui no en parlaven, però, els que la van viure en primera persona, malauradament han anat passant, i ara cada cop se'n parla més i se'n coneixen més coses, però dissortadament cada vegada aquestes coses són menys en primera persona, perquè cada cop queden menys persones que la visquesin en directe. I amb aquest progressiu allunyament han començat a arribar també les primers representacions dels fets. Seria el cas, per exemple, de la *Recreació Històrica del Final de la Batalla de l'Ebre*, una celebració iniciada l'any 2014 que pretén recrear els últims moments en què les malmeses tropes republicanes es retiraren de l'Ebre. Organitzada per *Lo Riu*, associació per l'estudi del patrimoni arqueològic i històric de les Terres de l'Ebre, conjuntament amb l'associació La Cana de Flix, l'Ajuntament i el museu de Fayon, cada any

té lloc en un indret diferent dels que visqueren la més sagnant de les batalles de la darrera comtesa civil del nostre país.

Tant d'esperar és que la nostra cultura popular i tradicional pugui mantenir aquestes celebracions en un futur com que els nostres descendents no n'hagin de recrear cap més de nova.

Notes

1. Sobre aquest cas particular no hi entrarem en no ser l'objecte d'estudi d'aquest article, però existeixen diverses versions sobre el lloc de naixement d'Agustina d'Aragó, entre les quals cal destacar les que el situen a Barcelona i les que el situen a Reus.
2. Majoritàriament referenciat en castellà, el Asalto de Alpuente.

Albert Rumbo Soler
Historiador

*Armeria Sistach, sempre amb
l'esport i la cultura*

Plaça Viladomat 1, Berga
Tel. 93 821 68 20
armeria@sistach.com

